

Профессор М. МЕДИЗАДЭ

ТЭЛИМИН МЭХСУЛДАР ЭМЭКЛЭ БИРЛЭШДИРИЛМЭСИНЭ ДАИР БЭЗИ ГЕЙДЛЭР

Сов. ИКП XX гурултайынын гэт-намэлэриндэ ирэли сүрүлэн тэлэблэрэ көрө орта мэкэтэблэrimиздэ кэнчлэрэ мүкэммэл үмүми вэ политехники тэхсил вермэклэ бэрабэр, онлара һэм дэ күтлэви истехсалат ихтисаслары үзрэ һазырлыг вермэлийик, чүнки үмүми ониллик тэхсилин гэт-биги илэ элагэдэр олараг орта мэкэтэблэри гуртаранларын чох һиссэси халг тэсэррүфатынын мүхтэлиф саһэлэриндэ истехсалат эмэйинэ чэлб эдилэчэкидир.

VIII—X синиф шакирдлэринэ күтлэви истехсалат ихтисаслары үзрэ һазырлыг вермэк везифэсини еринэ етирмэк үчүн зэрури олан шэртлэрдэн бири шакирдлэри мэкэтэбдэ икэн мэхсулдар эмэйэ чэлб этмэк, тэлимлэ мэхсулдар эмэйи бирлэшдирмэкидир.

Һэмин мэгалэдэ мэгсэдимиз бу мүһүм мөсөлөнин бэ'зи үмүми чөһэтлэрини, бу саһэдэ ирэли сүрүлэн эсас тэхлифлэри вэ топланан илк тэчрүбэни ишыгландырмагдыр.

I

Сон 4—5 илин эрзиндэ, хүсусилэ партиянын XX гурултайындан сонра, мэкэтэблэrimизин политехниклэшдирилмэсинэ даир бир сыра дэһэйрли тэдбирлэр гэбул эдилмиш вэ һазырда һэята кечирилмэкдэкидир. Бу мэгсэдлэ мэкэтэблэrimизин тэдрис планы, програм вэ дэрс китабларынын енидэн тэртибинэ башланмышдыр. Умумтэхсил фэннлэринин тэдриси енидэн гурулур, мэкэтэблэрин бир чохунда тэлим э'малатха-

налары вэ тэдрис-тэчрүбэ саһэлэри тэшил эдилмишдир. Бүтүн бунларын васитэсилэ эмэк тэлим просесинэ дахил эдилир, һабелэ бир чох мэкэтэблэрдэ VIII—X синифлэр үзрэ практикумлар вэ истехсалат тэчрүбэси кечирилир вэ с.

Бүтүн бунлар, шүбһэсиз, тэлимин эмэклэ бирлэшдирилмэси, кэнчлэрэ эмэли эмэк вэрдишлэринин вэрилмэси саһэсиндэ мүэйһөн вачиб ишлэрин апарылмагда олдуғуну көстэрэн мисаллардыр.

Лакин тэссүфлэ демэлийик ки, көрүлэн гиймэтли ишлэрэ бахмаяраг, тэлимлэ мэхсулдар эмэйин бирлэшдирилмэси мэсэлэсини һэлэ һэлл эдэ билмэмишик, шакирдлэри мэхсулдар эмэйэ чэлб этмэйи XX гурултайын тэлэблэри сөвийһэсинэ галдыра билмэмишик.

Орта мэкэтэблэrimизин битириб али мэкэтэблэрэ дахил ола билмэйи кэнчлэрин аз да олса бир гисми истехсалат эмэйинэ сэмэрэли чэлб эдилэ билмир, онларын эмэйиндэн чэмийһэтимиз мэнфэтинэ истифадэ этмэк чэтинлэшир.

Сов. ИКП МК-нын Биринчи катиби вэ ССРИ Назирлэр Совети Сэдри Н. С. Хрушшов йолдаш һэлэ 1956-чы илдэ кэнч иншаатчыларын Умумиттифаг мүшавирэсиндэ ишин бу чөһэтинэ диггэти чэлб эдэрэк дейирди ки: «Сон заманлар кэнчлэrimизин бир гисми ичэриндэ бизим совет чэмийһэтиндэ эмэйэ дүзкүн мүнасибэт бэслэмэмэк һаллары эзүнү көстөрмэйэ башламышдыр... Бэ'зи оған вэ гызлар ониллийи гуртар-

дыгдан сонра дейирләр: инди кәлиб заводда, тикинти мейданчасында, совхозда, колхозда ишләмәк бизим кими тәһсилли адамлар ярамаз...»¹. Бу чүр халлары мәнфур кечмишин галыгы һесап этмәклә Хрушшов йолдаш онлары писләмәйи тәкидлә ирәли сүрүрдү.

Бу чүр халлар һәгигәтән дөзүл-мәздир вә чидди бир сурәтдә пис-ләнмәлидир, һәр шейдән әввәл она көрә ки, интизамлашдырычы әмәйә, ичтимаи-фајдалы ишә чәлб эдилә билмәдикләри үчүн орталыгда галан айры-айры кәнчләр, ата-аналарынын бойнундан асылан бөйүк бир йүк олмагдан башга чәмиййәтимиз үчүн дә зәрәрли йүк тәшкил эдир-ләр, һәтта бикарчылыгдан, «йүн-күл», «тәмиз», «яғлы» иш ахтара-ахтара өзләри арзу этмәдән кәһнә вә чиркин адәтләрин галыгларына сарылып, гисмән дә мұхтәлиф формаларда һәлә орада-бурада тәза-һүр эдән түфәйлилийә тәрәф ювар-ланырлар.

Бу нөгсанын әсл сәбәбини мәктәбләримиздә кәнчләрә верилән тәһсилли мүййән дәрәчәдә һәятдан айры дүшмәсиндә, йәни кәнчләрә мәктәбдә икән кәләчәк әмәк фәалий-йәтләри үчүн кифайәт дәрәчәдә һазырлыг верилмәмәсиндә, әмәк тәрбийәсинин дөврүн йүксәк тәләбләри сәвиййәсинә галдырылмыш олмама-сында, тәһлимлә мәнсулдар әмәйин сых әләгәләндирилмәмәсиндә ахтар-малыйыг.

УИЛҚКИ ХІІІ гурултайында бу мәсәләни әтрафлы сурәтдә енидән шәрһ эдәрәк Н. С. Хрушшов йолдаш орта мәктәб програмларынын һәятла әләгәләндирилмәдийинә көрә кәнчләрин истәһсалаты билмәдик-ләрини гейд этмиш вә демийдир: «Буна көрә дә һәмин кәнч вә сағлам адамлардан яхшы истифадә этмәк мәсәләсиндә гаршыя чәтинликләр чыхыр. Нәтичәдә кәнчләрин вә ата-аналарын хейли һиссәси белә бир вәзийәтдән наразы галыр»².

¹ Бах: «Коммунист» гәзети, 13 апрел, 1956-чы ил, № 88.

² Н. С. Хрушшов, «Коммунист чәмиййәтинин фәал вә шурулу гуручуларыны тәрбийә этмәли», «Азәрбайчан мүйәллимә» гәзети, 20 апрел 1958, № 28.

Орта мәктәбләримизин бөйүк нөгсаны ондадыр ки, онлар шакирдләрә анчаг нәзәри вә формал биликләр вермәйә сәй эдир, шакирдләри әмәли фәалийәтә, әмәйә һазырламаг гейдинә галмырлар. Мәктәбләримиздә шакирдләрә истәһсалат әмәйи һазырлыгы вермәмәк бир янда дурсун, онлары психоложи чәһәтдән дә физики әмәйә пис һазырлайырыг.

Тәһлим-тәрбийә ишләринин мүййән дәрәчәдә һәятдан айры дүшмәсинин нәтичәси олараг кәнчләрини, һабелә онларын ата-аналарынын мүййән һиссәсинин фикринә белә кәлмир ки, орта тәһсил алдыгдан сонра да физики әмәклә мәншуғул ол-маг зәруридир. Онлар белә куман эдирдиләр ки, орта мәктәби гуртар-дыгдан сонра анчаг али мәктәбләрдә охумаг вә я идарәләрин бириндә гулулуг этмәк ләзымдыр. Белә бир әһвали-руһийә шакирдләрдә бү-түн дәрәс просесиндә һазырланыр.

Шакирдләрә ялынз әгли әмәклә әләгәдар олан ихтисаслары шәрһ эт-мәк, онлары анчаг әгли әмәк сәһә-синдә олан адлы-санлы адамларла көрүшдүрмәк, онларда анчаг әгли әмәк ихтисасларына һәвәс оятмаг йолилә мүйәллимләр, шакирдләри психоложи чәһәтдән физики әмәйә дейил, демәк олар ки, анчаг әгли әмәйә һазырлайырлар.

Мәһз бу вәзийәти нәзәрә алараг Н. С. Хрушшов йолдаш комсомолун ХІІІ гурултайында сөйләдийи нит-гиндә кәстәрир ки: «Мәктәбләри-миздә шакирдләрин физики әмәйә һөрмәт бәсләмәк руһунда зәиф тәрбийә эдилмәси кими бир нөгсана дөзмәк олмаз».

Бу чидди нөгсаны арадан галдыр-маг үчүн һәр шейдән әввәл, мәктәб тәһлими системиндә ислаһат апар-маг, тәһлими шакирдләрин мәнсул-дар әмәйилә бирләшдирмәк, ша-кирдләри кәләчәк истәһсалат әмә-йинә һазырламаг ләзымдыр.

II

Мәлумдур ки, тәһлимин мәнсул-дар әмәклә бирләшдирилмәси фик-рини һәлә кечән әсрдә марксизм ба-ниләри К. Маркс вә Ф. Энкелс элми бир сурәтдә әсасландырмышлар.

Һәлә капитализм шәраитиндә кәнч фәһләләрин тәһлимлә мәнсулдар әмәкләринин бирләшдирилмәсинә даир эдилән илк тәшәббүсләри мүс-бәт бир тәчрүбә һесап эдән К. Маркс язырды ки: «Роберт Оуәнин тәчрү-бәсиндән әтрафлы көрмәк олур ки, кәләчәк нәслин тәрбийәсинин рүшәй-ми фабрика системиндән доғмуш-дур; бу тәрбийә үсулу мүййән яша чатмыш бүтүн ушагларын мәнсул-дар әмәйин тәһсил вә идманла бир-ләшдирәчәк вә бу үсул ичтимаи ис-тәһсалы йүксәлтмәк үсулу олмагдан башга, һабелә һәртәрәfli инкишаф этмиш инсанлар етишдирмәк үчүн еканә бир үсул олачагдыр»¹.

К. Марксун бу фикрини гейд эт-мәклә Ф. Энкелс Дурингин тәрбийә мәсәләләринә даир ирәли сүрдүйү әлмә зидд фикирләри ифша эдир вә кәстәрирди ки: «Дүринг гулағыныч учу илә эшитмишдир ки, сосялизм чәмиййәтиндә әмәклә тәрбийә бир-ләшдириләчәк, бунула да кәнч нәслләрин мұхтәлиф чәһәтли техни-ки тәһсил алмасы, һабелә элми тәр-бийә үчүн әмәли тәмәл тәһмин эдил-миш олачагдыр»².

Көрүндүйү үзрә К. Маркс вә Ф. Энкелс тәһлимлә мәнсулдар әмә-йин бирләшдирмәйи сосялизмдин әсас шәртләриндән бири, ичтимаи истәһ-салы йүксәлтмәк, һәртәрәfli инки-шаф этмиш адамлар тәрбийә этмәк үчүн еканә йол, элми тәрбийә үчүн әмәли тәмәл һесап эдирдиләр.

Марксизм баниләринин ирәли сүрдүкләри бу мұһүм мүддәаны ин-кишаф этдирәрәк В. И. Ленин ХІХ әсрин дохсанынчы илләриндә языр-ды: «...Кәнч нәслин тәһсилли онун мәнсулдар әмәйи илә бирләшдирмә-дән кәләчәк, чәмиййәтин идеалыны тәсәввүр этмәк олмаз: нә мәнсулдар әмәк олмадан тәһсил вә элм, нә дә тәһсил вә элм олмадан мәнсулдар әмәк, техниканын вә элми билийин мүасир вәзийәти вә сәвиййәсинин тәләб этдийи йүксәклийә галдыры-ла билмәз»³.

¹ К. Маркс, «Капитал», 1 чилд, сәһ. 409, 1949. Азәрнәшр.

² Ф. Энкелс, «Анти-Дүринг», сәһ. 307, 1953. Азәрнәшр.

³ В. И. Ленин, «Әсәрләри», 2-чи чилд, сәһ. 493, Азәрнәшр.

Көрүндүйү кими, В. И. Ленин сос-ялизм чәмиййәтиндә тәһлимлә мән-сулдар әмәйин бирләшдирилмәсинә хүсуси ер верир, мәнсулдар әмәйи мүкәмәл нәзәри тәһсил алмаг, нә-зәри биликләрлә силаһланмагы исә мәнсулдар әмәклә мәншуғул олмаг үчүн вачиб шәрт һесап эдирди.

Кәнч нәслин тәрбийәси һаггында марксизм-ленинизмдин бу тарихи мүддәасы, лайиһәси В. И. Ленин тәрәфиндән ишләнмиш вә 1919-чу илдә гәбул эдилмиш партия програ-мына дахил эдилди вә Бөйүк Октябр сосялист ингилабынын гәләбәсиндән сонра мұһүм бир вәзифә кими бүтүн совет мәктәбләринин гаршысына гоюлду.

Мәктәбләримизин тарихинә нәзәр салдыгда айдын олур ки, тәһлимлә мәнсулдар әмәйин бирләшдирилмә-си, шакирдләрә әмәк тәрбийәси вер-мәк, онлары әмәли ишә һазырламаг гаршымызда һәмишә актуал вәзифә кими дурмуш вә бу сәһәдә бәзи мүсбәт тәчрүбә топланмышдыр.

Һәлә бәрпа дөврүнүн әввәлләрин-дә комсомол тәшкилатынын тәшәб-бүсү илә ярадылмыш олан фәһлә вә кәнчли кәнчләр мәктәбләриндә тәһ-лими шакирдләрин әмәкләрилә бағ-ламаг проблемини һәли этмәк үчүн мүййән ишләр көрүлүрдү.

1922-чи илдә партиянын ХІ гу-рултайы «РККИ мәсәләсинә даир» гәбул этдийи гәтнамәдә кәстәрирди ки, «Фәһлә кәнчләрин әмәйин енидән тәшкил олунмалы, онларын әмәйин өйрәнмәк вә ихтисас алмаг мәгсәд-ләринә, әмәли истәһсал ишинин өй-рәнилмәсини нәзәри тәһсиллә вә ич-тимаи-сияси тәрбийә илә бирләшди-рән фәһлә кәнчләр мәктәби гуручу-луғу мәгсәдләринә табе эдилмәли»⁴-дир.

Бу партия кәстәришинин әмәли нәтичәси олараг фабрик-завод ша-кирдлийи мәктәбләри ССРИ шәһәр-ләриндә, о чүмләдән Бақыда 1922—23-чү илдә сүр'әтлә инкишаф этмә-йә башлады. Сәнае үчүн ихтисаслы фәһлә һазырламагы өзүнә вәзифә гоян ФЗШ мәктәбләри билаваситә

⁴ Сов. ИКП гурултайлары конфран-лары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гарарлары, 1-чи һиссә, сәһ. 709, Азәрнәшр.

фабрик və заводлар нээдиндә тәшкил эдилирди və 14—16 жында олан ениетмәләри гәбул эдирди. ФЗШ мәктәпләринә дахил олан күндән шакирдләр мүййән эмәк һаггы алырдылар. Шакирдләр иш күнүнүн ярысы үмүтәһсил фәннләрини və истәһсалат үзрә нәзәри биликләр өйрәнмәйә, ярысы да истәһсалат тәлиминә və мәһсулдар эмәйә сәрф эдилирди. Бу мәктәпләрин Азәрбайҗан Халг Маариф Комиссарлығы гәрфәндән гәбул эдилән әсаснамәсиндә дейилирди ки: «фабрик-завод шакирдлийн мәктәпләри, тәлимлә мәһсулдар эмәйин бирләшмәси әсасында гурулмалыдырлар, үмуми və йүксәк тәһсил вермәлидирләр...»¹

О заманлар кәнд ерләриндә тәшкил эдилмиш олан кәндли кәнчләр мәктәпләри гаршысында дуран вәзифәләр дә буна уйғун иди.

Кәнд тәсәррүфатында мөдәни үсулларла ишләмәйи бачаран адамлар, һәмчинин колхоз гуручулуғунун фәал иштиракчыларыны етишдирмәйи өзүнә вәзифә гоян ҚКМ кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә тәлимлә мәһсулдар эмәйи әлағәләндримәйә чәһд эдирди. Бурада да вахтын тәхминән ярысы нәзәри биликләрин өйрәнилмәсинә, икинчи ярысы кәнд тәсәррүфаты үзәриндә истәһсалат практикасына сәрф эдилдири. ФЗШ вә ҚК мәктәпләринин тәлимлә мәһсулдар эмәйи әлағәләндримәйә даир олан тәчрүбәләри Коммунист партиясынын мәктәпләри фәһлә вә кәндлиләрин әһтиятчларына ахынлашдырмаг һаггындакы тәләбинә мүййән дәрәчәдә чаваб верирди. Она кәрә дә тәлимлә мәһсулдар эмәйин бирләшдирилмәси проблеминин һәлли йолунда ФЗШ вә ҚКМ-ин тәчрүбәләри бу саһәдә илк аддым олмагла хүсуси әһәмиетә маликдир.

О заманлар биринчи дәрәчәли мәктәпләрдә дә бу истигамәтдә бәзи ишләр көрүлүрдү.

Ийирминчи илләрин сонунда халг тәсәррүфатынын сосалистчәсинә енидән гурулмаға башланмасы илә әлағәдар олараг мәктәпләримизи

политехникләшдирмәк вә о чүмләдән эмәк тәлими мәсәләси даһа чидди характер алды.

Үмумтәһсил мәктәпләриндә шакирдләр кәнд вә шәһәр истәһсалатына кетдикчә даһа чоһ чәлб эдиләр, онларын ичтимаи-файдалы әмәкләри даһа мөзәмунлу олурду. Лакин бу тәдбирләрә бахмаяраг һәммин илләрдә тәлим просесинин әсасына шакирдләрин мәһсулдар эмәйини гоймаг тәшәббүсү эмәк тәлими илә фәннләрин тәдриси арасында дүзкүн мүнәсибәт ярадылмасыны чәтинләшдирир, фәннләрин системлә өйрәдилмәсини гиймәтдән салырды. Мәктәбин әсас вәзифәсини истәһсалат планларынын еринә етирилмәсинә хидмәт этмәкдән ибарәт һесаб эдәнләр дә олурду.

Партиямызын Мәркәзи Комитәси 1931 вә 1932-чи илләрдә мәктәб һаггында гәбул этмиш олдуғу тарихи гәрарларында бу нөгсанлары ашкәра чыхарды вә ону ләғв этмәк үчүн йоллар кәстәрди. Мәркәзи Комитә гәйд эдирди ки, совет мәктәби тәлими мәһсулдар эмәк вә ичтимаи-файдалы ишлә бирләшдирмәк йолунда да хейли ирәлиләмиш, бунун сайәсиндә мәктәбин политехнизм әсасында енидән гурулмасы башланмышдыр.

Бунунла бәрәбәр Мәркәзи Комитә тәлим просесинин әсасына мәһсулдар эмәйин гоюлмасыны, йәни тәлимин мәһсулдар эмәйә табә эдилмәсини янлыш хәтт һәрәкәт һесаб эдир вә кәстәрирди ки, шакирдләрин мәһсулдар эмәкләри илә тәлим арасында дүзкүн мүнәсибәт ярадылсын, мәһсулдар эмәк, ичтимаи-файдалы иш мәктәбин тәлим-тәрбийә мәгсәдләринә табә этдирилсин.

Мәркәзи Комитәниң һәммин кәстәришиндән сонра үмумтәһсил фәннләринин тәдриси күчләндрилди, бу фәннләр мүййән гәдәр политехник тәлимлә әлағәләндрилди, тәдричән бир сыра наилийәтләр элдә эдилди. Лакин үмумтәһсил фәннләринин тәдрисинә, «әсас нөгсанын» ләғв эдилмәсинә чидди фикир верилди-йиндән эмәк тәлимини диггәт кетдикчә зәифләди, шакирдләрин мәһ-

сулдар эмәйи мәктәбдән тәдричлә сыхышдырылыб чыхарылды. 1937-чи илдә Азәрбайҗан ССР Халг Маариф Комиссарлығы мәктәпләр нээдиндәки әмәлатханалары ләғв этди вә эмәк тәлими фәннини дә тәдрис планындән чыхарды.

Беләликлә, әкәр 30-чу илләрин әввәлләринә гәдәр шакирдләрин мәһсулдар эмәкләри тәлимин әсасына гоюлур, элмләрин әсасларыны өйрәтмәк гиймәтләндирилмирдисә, сонралар, әксинә, үмумтәһсил фәннләринин тәдриси өн плана чәкилди, шакирдләрин мәһсулдар эмәкләри, үмумийәтлә эмәк тәлими гиймәтдән салынмыш олду.

Мүһарибә илләриндә вә мүһарибәдән сонракы дөврүн әввәлләриндә шакирдләр бу вә я башга һәчмдә ичтимаи-файдалы ишләрлә мәшгул олурдулар. Лакин бу тәдбир үмумтәһсил фәннләринин тәдрисиндән айры вә бунунла әлағәдар олмадан апарылдығындан көзләнилән нәтичәни вермирди вә верә дә билмәзди. Бүтүн бунлар кәстәрир ки, бу мүһүм мәсәләни һәлл этмәк үчүн мәктәпләримизин тарихиндә чоһ ахтарышлар олмуш, мүхтәлиф тәчрүбәләр апарылмышдыр, һәтта мүййән тәһриф вә нөгсанлара да йол верилмишдир. Мәсәлә бүтүнлүклә һәлл эдилмиш олмаса да бу саһәдә мүйәллимләримиз мүййән мүсбәт тәчрүбә элдә этмишләр.

Бу тәчрүбә хүсусилә көркәмли совет педагогу А. С. Макаренкоун тәрбийә системиндә биллүрлашмышдыр.

В. И. Ленинин, һәр бир кәнчи кичикликдән шүүрлу вә интизамлы эмәкдә тәрбийә этмәк мүддәасына истинад эдән А. С. Макаренко эмәйин тәрбийәдә бөйүк ролуну дәнәдәнә гәйд эдирди.

А. С. Макаренко тәрбийәдә эмәйин ролуну һәддән артыг йүксәлтмәйин әлейһинә олмагла язырды ки, «...тәрбийә ишиндә дә эмәк өн әсас үнсүрләрдән бирини тәшкил этмәлидир». О һәр чүр эмәк дейил, өз тәчрүбәсинә әсасан анчаг мәһсулдар эмәйин тәрбийәдә йүксәк ролу олдуғуна инанырды. Бу саһәдә топламыш олдуғу тәчрүбәни тәһлил эдә-

рәк Макаренко дейирди: «Инди мән әминәм ки, мадди не'мәтләр яратмағы нәзәрдә тутмаян эмәк тәрбийә үчүн мүсбәт үнсүр дейилдир, чүнки тәһсил-истәһсалат эмәйи дейилән эмәйин өзү дә ялынз эмәйин ярада биләчәйи мадди не'мәтләр һаггындакы тәсәвүрләрә әсасланмалыдыр». Эмәйин тәһсилә олан мүнәсибатына кәлинчә о, эмәйин гиймәтин тәһсиллә паралел апармагда көрүрдү. О язырды ки: «Һәр һалла тәһсил илә янашы кетмәйән, сияси вә ичтимаи тәрбийә илә янашы кетмәйән эмәк тәрбийә саһәсиндә файда вермир, нейтрал просес олур».

30-чу илләрин биринчи ярысында А. С. Макаренко Ф. Э. Дзержински адына коммунада электрик чифазлары заводу тәшкил этмәйә мүвәффәг олмушду. О коммунада тәрбийә алан ениетмәләр вә кәнчләр орта мәктәбдә охуур, орта тәһсил алыр, һәм дә коммуна нээдиндәки заводда күндә 4 саат ишләйирдиләр.

Марағлы һәм дә бурасы иди ки, бу ишдән алынән кәлир һесабына һәм коммунанын бүтүн мадди әһтиятчы тәмин олунурду, һәм дә коммуналарла мүййән миғдарда эмәк һаггы верилирди. Элә коммуналар олурду ки, коммунадан бурахыларкән адама 2000—2500 манат пул алырдылар.

Мәһсулдар эмәклә тәлим арасында әлағә яратмаг мәсәләсинә кәлинчә Макаренко буну сүн'и бир шәкилдә апармағын әлейһинә иди. Мәһсулдар эмәклә тәлим арасында сүн'и әлағә яратмаг тәшәббүсүнү комплекс үсулунун галығы адландыран Макаренко: «Биздә һәр бир билик, тәһсил вә тәлим саһәсинин өз ганунлары, өз тәләпләри вә өз мәгсәдләри вардыр, бу тәләпләр дә бәрәбәр дәрәчәдә өдәнилмәлидир»— дейирди.

А. С. Макаренко белә һесаб эдирди ки, тәлимлә мәһсулдар эмәк арасындакы әсл әлағә бундан ибарәт олмалыдыр ки, кәнчләр охумагла янашы мәһсулдар эмәкдә иштирак этсинләр, нәтичәдә һәм мүкәммәл орта тәһсил алсынлар, һәм дә истәһсалата бәләд олсунлар, истәһсалат бәләд олсунлар, истәһсалат просес-тын тәшкили вә истәһсалат просес-

¹ Азәрбайҗан ССР ХМК бүллетени, 1925-чи ил, № 8, сәһ. 10.

ләрнин билсинләр. А. С. Макаренко дейрди: «Нәзәри дүшүнчә нүмайәндәләри мәнә э'тираз этдикдә мән онлара дейрдим ки, орта тәһсил вә VII дәрәчәли фрезерки ихтисасы чох көзәл комбинасиядыр вә буна һеч бир шей әләвә әдилмәмәлидир. Адамын дэзкаһ ишләртәмәйи бачармасындан һеч дә шикайәт әдилә билмәз»¹.

Вәзифәләримиздән бири, бүтүн бу гиймәтли тәчрүбәләрә көз юммамаг, бу күнки мәктәбләримизин шәраити вә хүсусийәти нөгәйи-нәзәриндән һәмнин тәчрүбәләри дигәтлә өйрәнмәк вә истифадә әтмәкдән ибарәт олмалыдыр.

III

Тәлимлә мәнсулдар әмәйи бирләшдирмәк вә орта мәктәб шакирдләринә күтләви истеһсалат ихтисаслары вермәк мәсәләсә һәгигәтән мүнһүм вә чох мүрәккәб бир мәсәләдир. Бу мәсәләни һәлл әтмәк мөгсәдилә сон заманларда педагожи әдәбийәтдә мүхтәлиф тәклифләр ирәли сүрүлмүш вә мәктәбләрдә мүхтәлиф тәчрүбәләр апарылмагдадыр. Буну да тәбии вә файдалы һесаб әтмәк лазымдыр, чүнки бу мүхтәлиф фикрләрин мүзакирәси, һәмчинин мүхтәлиф тәчрүбәләрин сынагдан кечирилмәси вә мүбадиләси гаршыдакы вәзифәнин даһа дүзкүн һәллине көмәк әдәчәкдир. Бу барәдә ирәли сүрүлән тәклифләр чоһдур, биз булардан анчаг бир нечәсини ишыгландырмаға чалышачайыг.

Бу тәклифләрдән бири РСФСР Педагожи Әлмәр Академиясынын ирәли сүрдүйү тәклифдир. Һәмнин тәклиф 1956—1957-чи илдә гәбул әдилмиш вә тәчрүбә шәклиндә мәктәбләрдә, о чүмләдән 30-а гәдәр Азәрбайчан мәктәбләриндә тәтбиғ әдилән тәдрис планында даһа ачыг ифадә олунмушдур. Биз бу тәдрис планыны бурада әтрафлы тәһлил әтмәк имканындан мәнрумуғ, лакин ону демәлийик ки, бурада I—VII синиф шакирдләринин әмәк һазыр-

лығына әввәлки тәдрис планларына нисбәтән чоһ ер верилмиш, юхары синифләрдә практикулмар әвәзинә машиншүнаслыг вә электротехника курслары, IX синифдә исә конкрет истеһсалат мүәссисәсини өйрәнмәйи нәзәрдә тутан «истеһсалат әсаслары» курсу салынмышдыр ки, бунун да ән мүнһүм һиссәсини истеһсалат мүәссисәләриндә апарылачаг истеһсалат практикасы тәшкил әдир.

Кәнд мәктәбләриндә исә практикулмар кәнд тәсәррүфаты әсаслары курсу илә әвәз әдилмишдир; бу да биткичилик, һейвандарлыг вә кәнд тәсәррүфатыны механикләшдирмәклә шакирдләри таныш әтмәйи нәзәрдә тутур. Һәмнин тәдрис планы шәһәр вә кәнд мәктәбләринә яй айларинда истеһсалат практикасы да әләвә әтмишдир. Бунлардан башга юхары синиф шакирдләринә факултатив практик курсларын да верилмәси нәзәрдә тутулур ки, бу да шакирдләрә күтләви истеһсалат ихтисасы үзрә һазырлыг вермәйә хидмәт әдир.

Бу тәдрис планынын дигәтти чәлб әдән әһәмийәтли чәһәтләриндән бири ондан ибарәтдир ки, индики вә кәләчәк дөврүн, әлм вә техниканын ағла кәлмәз дәрәчәдә сүр'әтлә инкишафыны нәзәрдә сахлаяраг истеһсалаттын әлми-техники әсасларыны шакирдләрә яхшы айдынлашдырмаг үчүн ени фәннләри тәдрисини лазым билир. Зәманәмизин тәләбләринә көрә орта мәктәбләрин вердийи индики үмүмтәһсил биликләри илә кифайәтләнмәк олмаз. Һәят биздән бу биликләри кейфийәтчә даһа да тәкмилләшдирмәйи вә тамамламағы тәләб әдир.

Лакин индики вәзийәтиндә һәмнин тәдрис планыны мәсәләни әсаслы бир сурәтдә һәлл әдә биләчәк бир амил кими гәбул әтмәйә дә әсас йохдур.

Әввәлән она көрә ки, тәдрис планына әләвә әдилән «истеһсалат әсаслары» курсу һәлл һазырланмамышдыр. Бу курс һәмчинин машиншүнаслыг вә электротехника үзрә материалла о гәдәр йүклүдүр ки, онсуз да һәддән артыг тәлим йүкү олан орта мәктәбләрин ишини чә-

тинләшдирир. Зәннимизчә «истеһсалат әсаслары» курсу бир фәнн кими тәдрис планына даһил әдилирсә әлә ишләнмиш олмалыдыр ки, үмүмтәһсил фәннләриндән алынан биликләрә әсасән истеһсалаттын һәгигәтән әлми-техники, әнеркетик вә иттисади әсасларыны шакирдләрә өйрәтсин, әйни заманда онларын йүкүнү һәд-

вә я башга бир истеһсалатла үмүми сурәтдә таныш әтмәйә кифайәт әдәр. Һалбуки XX гурултай тәлимилә шакирдләрин мәнсулдар әмәйинин бағланмасы проблемини һәлл әтмәйи биздән тәләб әдир. Бу вәзифә исә о заман еринә етирилә биләр ки, шакирдләр тәһсил алмагла паралел олараг һәм дә мәнсулдар әмәклә

Нуха II №-ли орта мәктәбин шакирдләри Киров адына колхозда түтүн яриағыны гурутмагда колхозчулара көмәк әдирләр.

дән артыг артырмасын. Бу тәдрис планынын икинчи нөгсаны ондадыр ки, шакирдләри әмәли фәалийәтә һазырламаг ишини «факултатив» дәрнәкләр вә курсларын үзәринә атыр вә беләкликлә кәнчләрин һамысынын дейил, анчаг бир гисминин ихтисас газаначағына тәминат ярадыр. Һалбуки гаршыда дуран вәзифә шакирдләрин һамысына әмәли һазырлыг вермәкдән ибарәтдир.

Бурада үчүнчү вә ән бөйүк кәср ондадыр ки, чоһдан бәри гаршымызда дуран тәлимлә мәнсулдар әмәйин бирләшмәси проблемини һәлл әдә билмир.

VIII—X синиф шакирдләринин һәмнин тәдрис-планына әсасән 2—3 дәфә, һәр дәфәдә 3 һәфтә истеһсалатда олмасы анчаг шакирдләри бу

мәшгул олсунлар. Мәһз бу мүлаһизәләрә әсасән ПӘА-нын ирәли сүрдүйү тәклифи там гәнаәтбәхш һесаб әтмәк олмур.

VIII—X синиф шакирдләричә күтләви истеһсалат ихтисаслары үзрә һазырлыг вермәк йолларына даир икинчи мүнһүм тәклифи Украйна ССР Маариф Назирлийи ирәли сүрмүшдүр. Бу тәклифин мәһийәти, мә'лум олдуғу үзрә, юхары синиф шакирдләринә, истеһсалат тәлими вәситәсилә әмәли һазырлыг вермәкдән ибарәтдир.

Бу тәклифи дә әтрафлы шәрһ әтмәк фикриндә дейилик, анчаг ону демәклә кифайәтләнәк ки, украиналы йолдашлар шәһәр мәктәбләриндә истеһсалат тәлиминин ики йолла апарырлар. Яхшы тәшкил әдилмиш

¹ А. С. Макаренко. «Коммунист тәрбийәси һаггында», 1957, Азәрнәшр, сәһ. 394, 395, 413.

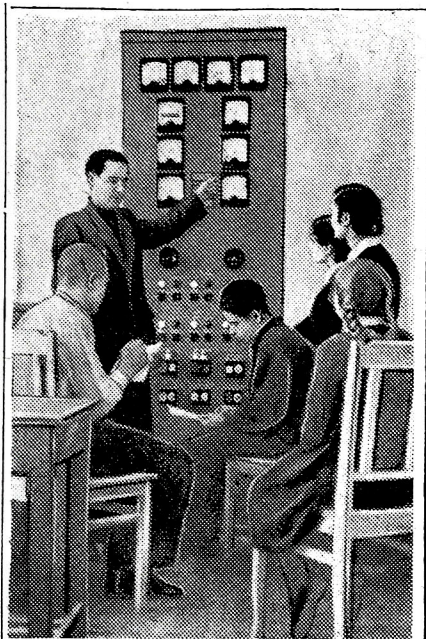
э'малатханалар олдугда мэк'тэблэрин өзүндэ, белэ э'малатханалар олмадыгда исэ истехсалатда я фэрди я да бригадаларла мүбэндис, техник вэ ихтисаслы фэһлэлэрин рэһбэрлийи алтында кечирилир вэ шакирдлэрэ чилинкэрлик, торначылыгы кими күтлэви истехсалат ихтисаслары өйрэдилмэйэ сэй эдилир. Кэнд ерлэриндэ исэ колхоз, совхозларда апарылан истехсалат тэлими шакирдлэрэ зоотехник, тракторчу вэ с. кими күтлэви кэнд тэсэррүфат ихтисаслары вермэйи өзүнэ мэгсэд гоур.

Истехсалат тэлимини онлар эмэли олараг ашагыдыки гайдада тэшкил эдилрэр. VIII—X синифлэртэ иш һэфтэсини 35—36 саата галдырмагла бундан 30 сааты, йэ'ни 5 иш күнүнү үмүмтэхсил фэннлэрини өйрөнмэйэ, 5—6 сааты исэ, йэ'ни бир иш күнүнү ихтисас тэхсиси алмафа һэср эдилрэр. Мэсэлэн, кэнд мэк'тэблэриндэ тракторчу-чилинкэр етишдирмэк үчүн VIII—X синифлэр үзрэ чэми 760 саат сэрф эдилир, бундан 267 сааты нэзэри мэсэлэлэрин шэрһинэ, 243 сааты практики мэшгэлэлэрэ, 250 сааты исэ яй истехсалат тэчрүбэсинэ верилир.

Украйналы йолдашлар күман эдилрэр ки, бу нэинки шакирдлэри келэчэк эмэли фэалийэтэ һазырламаг, һэм дэ политехник тэлими еринэ етирмэк үчүн элверишли бир йолдур.

Элавлэ этмэлийик ки, 1955-чи илдэн Украинада кениш тэбиг олунан бу тэчрүбэ 1956—57-чи дэрс илиндэн республикамызын да 70-э гэдэр орта мэк'тэбиндэ тэбиг эдилмэкдэдилр. Украиналы йолдашларын да бу тэчрүбэсини мэнасыз һесаба этмэк олмаз. Истехсалат тэлими синифлэринин мүсбэт тэчрүбэси ондан ибарэтдир ки, сэнэе мүссисэлэри, совхоз вэ колхозлар мэк'тэблэрэ хейли ярдым кестэрир вэ шакирдлэрин ичтимаи-мэхсулдар эмэкдэ иштирак этмэлэрини асанлашдырырлар. Нэтичэдэ шакирдлэр күтлэви истехсалат ихтисасларына даир мүййөн һазырлыг элдэ этмиш олуурлар. Мэсэлэн, истехсалат тэлимилэ мэшгул олан Сумгайыт мэк'

тэблэринин шакирдлэри торначылыг, чилинкэрлик, макинэчи, дүлкэрлик, гурашдырычы, электромантйор, шофер вэ с. күтлэви истехсалат ихтисаслары өйрөнмэйэ чалышырлар.

Сумгайыт шэһэр 3 №-ли орта мэк'тебин һамиси олан истилик электрик стансиясы мэк'тебдэ бухар электрик стансиясы тикмиш вэ ону лазымы аваданлыгла тэчһиз этмишдир. Шэкилдэ: шакирдлэр өз мүэллимлэринин көмөйилэ электрик стансиясынын иши илэ таныш олуурлар.

Истехсалат тэлими кечэн 60-дэк Бакы мэк'тэблэриндэ дэ белэ везийэт яранмышдыр. Лакин бүтүн бунлара бахмаяраг истехсалат тэлими тэчрүбэсини дэ там биткин бир йол һесаба этмэк мүмкүн дейлидир.

Эввэллэн она көрө ки, бу чүр тэлимдэ шакирдлэрин йүкү һэддэн артыг чоһалыр, истехсалат ихтисасы шакирдлэрин үмүмтэхсил һазырлыгы сөвийэсинин ашагы дүшмэси һесабына верилир, аз мүддэт ичэриндэ шакирдлэрэ истехсалат ихтисасы вермэк чэтиндир; икинчиси она көрө ки, шакирдлэрин өзлэринэ мэхсус иш ери олмадан истех-

салатда 3—4 саат уста янында дурмаг йолу илэ тэлимлэ мэхсулдар эмэйи багламаг проблемини һэлл этмэк олмаз. Буну да демэлийик ки, истехсалат тэлими синифлэри тэчрүбэси ихтисаслашма яшына даир партия програмынын тэлэблэринэ зиддир. Бурада ихтисаслашма 15 яшындан башлайыр. Һалбуки партия програмы мэхлүм олдуғу үзрэ, буну 17 яшдан кечирмэйи нэзрдэ тутур.

Шакирдлэрэ истехсалат һазырлыгы вермэк мэсэлэсиндэ башга бир тэклифи ПЭА-нын мүхбир үзвү, проф. Л. Н. Шимбирев ирэли сүрүр. Заһирэн Украина мэк'тэблэринин истехсалат тэлими тэчрүбэсинэ охшаса да проф. Л. Н. Шимбиревин тэклифи хүсуси бир мөвге тутур.

Шимбирев орта мэк'тэблэрин VIII—X синифлэри үзрэ тэдрис планына партикумларын вэ үмүмий-йэтлэ политехник тэлимлэ элагэдэр һэр һансы башга фэннин артырылмасына зидд кедир вэ белэ тэдбирин анчаг шакирдлэрин тэлим йүкүнү мэнасыз ерэ артырмаг һесаба эдилр. Л. Н. Шимбирев «Мэк'теби политехникләшдирмэк мэсэлэлэринэ мүчэрэд янашманы арадан галдырмагы» адлы мэгалэсиндэ языр: «Биз шакирдлэрин тэлим йүкүнүн артырылмасы, (тэдрис планына элавлэ эдилэн—М. М.) «курсор» вэ «партикумларын» элейһинэйик. Биз VIII—X синифлэрин тэдрис планына «истехсалат тэлими» адлы анчаг бир фэнн элавлэ эдилмэсини мэгсэдэ мүвафиг һесаба эдилр». О, истехсалат тэлиминин кэнд мэк'тэблэриндэ, колхоз вэ совхозларда, шэһэр мэк'тэблэриндэ исэ һэр һансы бир истехсалат мүссисэсиндэ апарыла билмэсини мүмкүн сайыр. Шимбирев языр: «Бу мэгсэд үчүн айрылан истехсалат мүссисэси VIII—X синифлэр үчүн ени тэдрис планлары үзрэ партикумларла верилэн вахт ичэриндэ мүасир истехсалатын техникасынын вэ тэшкилин эмэли бир сүрэтдэ (курсив бизимдир—М. М.) өйрөнмэк үчүн база олачагдыр».¹

Көрүндүйү үзрэ Шимбирев өзү дэ тэдрис планына ени фэнн элавлэ этмэк мэхбурийэтиндэ галмышдыр. Лакин ПЭА-нын тэклифинэ нисбэтэн фэрг ондан ибарэтдир ки, бурада тэдрис планына элавлэ эдилэн «истехсалат тэлими» анчаг эмэли сөчиййэ дашыыр.

Онун мүлаһизэлэриндэн айдын олур ки, шакирдлэр бу вэ я башга истехсалатда истехсалат тэлими алмагла орада вэ я она бэнзэр башга истехсалатда ишлэмэйэ һазырлашмалыдырлар.

Шимбиревин ирэли сүрдүйү бу тэклифэ дэ тэрэфдар чыхмаг чоһ чэтиндир.

Эввэлэн, она көрө ки, шакирдлэрэ вермэк истэдийи һазырлыгы Шимбирев анчаг «эмэли ишлэр» эсасында верир, бу исэ анчаг пешэкарлыга кэтириб чыхара билэр. Икинчиси, она көрө ки, Шимбирев истехсалат һазырлыгыны партикумларла верилэн вахт ичэриндэ, йэ'ни һэфтэдэ ики саат эрзиндэ вермэк фикриндэдир ки, бу да мэсэлэни һэлл этмэк үчүн кифайэт дейил, нэһайэт үчүнчүсү она көрө ки, Шимбиревин дэ тэклифи тэхсиллэ мэхсулдар эмэин бирләшдирилмэси вэ бүтүн ушагларын тэрбийэсиндэ физики мэхсулдар эмэин файдалы тэсирини тэбиг этмэк мэсэлэсини һэлл этмэйэ ярамыр.

Музакирэйэ гоюлан мэсэлэйэ даир мэтбуатда дөрдүнчү бир тэклиф дэ ирэли сүрүлүмүшдүр. Педагожи Элмлэр Академиясынын һэгиги үзвү Б. Г. Ананьев, ПЭА-нын мүхбир үзвү Н. М. Верзилин вэ б. «Бизэ нэ кими мэк'тэблэр лазымдыр?»¹ адлы мэгалэлэриндэ кэнчлэри келэчэк эмэли фэалийэтэ даһа күжөммөл һазырламаг мэсэлэсини һэлл этмэк үчүн шакирдлэрин орта тэхсил мэк'тэблэриндэ ичбариларла анчаг еддинчи синфэдэк охумаларыны мэслэхэт көрүрлэр. Һэмнин педагогларын фикринчэ еддинчи синфи битирэн шакирдлэр үчүн ики йол ачылмалыдыр, белэ ки, онлар: «...я орта мэк'тэблэрин VIII синифлэринэ, яхуд да техникум типли

¹ «Советская педагогика» журналы, № 12, 1955, сәһ. 41.

¹ Ба х. «Литературная газета», 1 декабр, 1956-чы ил.

орта ихтисас мәктәпләринә дахил олсунлар». Орта ихтисас мәктәпләринин шәбәкәсини исә онлар о гәдәр кенишләндирмәйи тәклиф эдирләр ки, орая дахил олмаг истәйәнләрин һамысыны гәбул этмәк мүмкүн олсун.

Сөз йох ки, бурада ирәли сүрүлән тәклифләрлә дә разылашмаг мүмкүн дейилдир. Чүнки бу тәклиф, демәк олар ки, мөвчуд вәзийәтә һеч бир ени шей әләвә этмир. Орта ихтисас мәктәпләринин шәбәкәсини бурая дахил олмаг истәйәнләрин һамысыны гәбул әдәчәк дәрәчәдә кенишләндирмәк нә әмәли чәһәтдән еринә етирилә биләр, нә дә буна әһтијач вардыр. Икинчи тәрәфдән гаршыда дуран вәзифә техникләрин, зоотехникләрин, тибб ишчиләри вә с. әгли әмәклә әләгәдар мütәхәссисләрин сайыны артырмагдан ибарәт дейилдир. Бу чүр мütәхәссисләр халг тәсәррүфат планы үзрә кифайәт дәрәчәдә һазырланыр. Вәзифә, мә'лум олдуғу үзрә, кәнчләрә истәһсалатла әләгәдар ихтисас һазырлығы вермәкдән ибарәтдир. Мәсәлә бундан ибарәтдир ки, мәнсулдар әмәк тә'лим просесинә дахил эдилмиш олсун, тә'лимлә бағлансын вә беләликлә тә'лимин һәятдан айры дүшмәси ләғв эдилсин.

IV

Бүтүн бунлар кәстәрир ки, нәзәри мұлаһизә вә яхуд тәчрүбә шәклиндә ирәли сүрүлән бу тәклифләр мұзакирәйә гоюлан мәсәлени әсаслы сурәтдә һәлл этмәйә ярамыр. Хүсусән сон ики тәклифин һеч бир әмәли әһәмийәти йохдур. Бу тәклифләрин мütәвәфәғийәтсизликләринин сәбәбини һәр шейдән әввәл онда ахтармаг лазымдыр ки, бу тәклифләр мэдәни вә иғтисади әһәмийәти олач бу бөйүк вәзифәни мәктәб системиндә һеч бир әсаслы ислаһат апармадан еринә етирмәйә чалышыр. Һалбуки. Н. С. Хрушшов йолдашынын УИЛҚКИ XIII гурултайында сөйләдийи нитгиндә дедийи кими, кәнч нәслин тәрбийә системини гәтгийәтлә енидән гурмаг вахты кәлиб чатмышдыр.

Һәмин тәклифә әсасән мәктәб системинин енидән гурулмасы кениш сурәтдә мұзакирә эдилмәкдәдир. Бунунла әләгәдар мәктәб системинин бә'зи мәсәләләринә тохунмаг истәрдик.

Мөвчуд совет мәктәб системи вә онун тә'лим системи дүняда ән габагчыл системдир. Мәктәб системиндә мүййән ислаһат апармаг зәрурийәтиндән бәһс эдәркән биз һеч дә онун әсасларыны дөйишдирмәк истәмирик, биз онда әлә дөйишкликләр этмәйи нәзәрдә тутуруг ки, онун мүйһүм принципләринә тохунмадан, ону XX гурултайынын ирәли сүрдүйү вәзифәләри һәятә кечирмәйә даһа мұсаид вәзиййәтә салаг.

Мәктәб системинин енидән гурулмасы, фикримизчә, бир нечә мүйһүм тәшкилаты мәсәләни әһәтә этмәлидир. Онлардан бири орта мәктәпләрин тә'лим мұддәтидир. Орта мәктәпләрдә тәтгийи этдийимиз онилик тә'лим мұддәти, шүбһәсиз, шакирдләрә үмүми орта вә политехник тәһсил вермәк үчүн кифайәтдир, лакин орта мәктәпләрдә шакирдләрә һәм дә күтләви истәһсалат ихтисаслары үзрә һазырлыг вермәк үчүн бу мұддәти кифайәт һесаб этмәйә әсас йохдур.

Бә'зиләри кұман эдирләр ки, шакирдләрин үмүмтәһсил фәннләри үзрә һәддән артыг олан тә'лим йүкүнү низама салмагга әләвә вахт газанмаг мүмкүндүр вә ону шакирдләрә ихтисас һазырлығы вермәйә сәрф этмәк олар. Бу тәклифдә һәңгәт үнсүрү вар, лакин онунла да мәсәләни һәлл этмәк мүмкүн дейилдир. Сөз йох үмүмтәһсил фәннләри үзрә олан програм вә дәрс китаблары һәлә чох йүклүдүр вә бу бәрәдә чидди ишләр кәрмәк йолу илә шакирдләрин һәддән артыг олан тә'лим йүкүнү гисмән азалтмаг олар вә лазымдыр.

Лакин үмүмтәһсил фәннләри програмыны ихтисар этмәйин дә бир сәрһәдди олмалыдыр. Чәтинлик бурасындадыр ки, үмүмтәһсил фәннләринин програмыны әһәмийәтсиз тә'лим материалы һесабына нә гәдәр ихтисар этсәк дә онларын һәчмини енә арзу эдилән гәдәр

азалтмаг мүмкүн дейилдир. Бунун сәбәби ондалыр ки, истиснасыз бүтүн әлмләрин сүр'әтлә тәрәггиси үмүмтәһсил фәннләринин мәзмунонун да мүййән дәрәчәдә кенишләндирилмәсини тәләб эдир. Бурадан үмүмтәһсил фәннләринә «әл вурмамаг» нәтичәсини чыхармаг истәмирик. Лакин бу йолла әһәмийәтли мигдарда вахт газанмаг әһтималы аздыр. Мәсәләни һәлл этмәк үчүн бурада бир йол галыр ки, о да орта мәктәбин тәһсил мұддәтини бир ил узатмагдан ибарәтдир. Педагожи әдәбийәтдә бу тәклиф ирәли сүрүлмүшдүр. Биз дә буну доғру бир тәклиф һесаб эдирик. Тәһсил мұддәтинин узадылмасы, әләвә синиф отаглары, әләвә хәрч тәләб этсә дә, мәсәләни әсаслы бир сурәтдә һәлл этмәк үчүн белә хәрчи әсиркәмәмәк лазымдыр.

Мәктәб системини енидән гурмаг үчүн икинчи мүйһүм мәсәләни мәктәб типләринин нәзәрдән кечирилмәсиндән ибарәт һесаб этмәк лазымдыр. Инкишафымызын индики мәрһәләсиндә мәктәпләримиз гаршысында үмүми орта вә политехник тәһсиллә бәрәбәр кәнчләрә әмәли һазырлыг вермәк вәзифәси гоюлдуғда, шүбһәсиз, бу вәзифәни мұхтәлиф истәһсалат шәраитиндә әйни типли орта мәктәблә һәятә кечирмәк мүмкүн олмаячагдыр. Мә'лумдур ки, шакирдләрә вериләси күтләви истәһсалат ихтисаслары һазырлығы сәнае үчүн бир чүр, кәнд тәсәррүфаты үчүн нисбәтән башга характер дашыйыр. Белә олдуғу сурәтдә биз ФЗИШ вә ҚК мәктәпләринин тәчрүбәсиндән истифадә этмәклә мұхтәлиф типли орта мәктәпләр яратмағи мәгсәдә даһа мұвафиг һесаб этмәлийик. Ярадачағиымыз ени типли орта мәктәпләр истәһсалата яхын, онун хүсусийәтләринин вә кадрия олан әһтијачларыны даһа яхшы өдәмәйә ярарлы олмалыдыр. Бу мәктәпләр «әлмин әсасларыны яхшы билән вә әйни заманда мұчтәзәм сурәтдә ишләмәйә гадир олан кениш биликли адамлар һазырламалы, кәнчләрә чәмиййәт үчүн лазым олан сәрвәтләрин истәһсалатында

фәал иштирак этмәк руһунда тәрбийә этмәлидир»¹.

Мәсәләнин әсаслы бир сурәтдә һәлл эдилмәси үчүн тәкчә мәктәб системиндә дейил, һәм дә мөвчуд тә'лим системиндә мүййән ислаһат апармаг лазымдыр ки, бу да һәр шейдән әввәл тә'лимлә мәнсулдар әмәйин сых әләгәсини тә'мин этмәкдән ибарәт олмалыдыр.

Тә'лимлә әмәк арасында әләгә ярадыркән әлә этмәлийик ки, әмәк тә'лим үчүн бир пәрсанк олмасын, бир нүмайиш материалы олмасын. Индийә гәдәр ирәлийә сүрүлән тәклифләрдә вәзиййәт маһиййәт әһтибарилә анчаг беләдир. Юхарыда кәрдүйүмүз тәклифләр үзрә һәфтәлик вахтын тәхминән 10-дан бири әмәйә, 9 һиссәсә исә тә'лимә һәср эдилир. Әмәклә тә'лимин бу нисбәтдә әләгәләндирилмәси кифайәт һесаб эдилә билмәз.

Тә'лимлә шакирдләрин мәнсулдар әмәкләрини бирләшдирмәк вә бу йолла шакирдләрә күтләви истәһсалат ихтисаслары үзрә һазырлыг вермәк, чох мұрәккәб бир мәсәләдир вә биз бу мәсәләни дүзкүн элми педагожи әсаслар үзәриндә һәлл этмәйә чалышмалыыг. Бу мәгсәдлә һәр шейдән әввәл мәнсулдар әмәйин нәдән ибарәт олдуғуну, маһиййәтини айдынлашдырмалыыг.

Әввәлән, ону билмәлийик ки, мәнсулдар әмәк дедикдә фәйда верән һәр чүр әмәк дейил, шакирдләрин әлә әмәйи нәзәрдә тутулур ки, һәмин әмәйин сәмәрәси өлкәнин милли кәлиринә әләвә эдилмиш олсун, әмәйин һағгы өдәнмиш олсун. Мәһз белә әмәк, йә'ни нәтичәси кәрүнән вә шакирдләрдә мадди мараг доғуран әмәк бөйүк педагожи вәсиәтә кими истифадә эдилә биләр. Мәһз белә олдуғда шакирдләр мәнсулдар әмәйә мұвәғгәти дейил, һәмишәлик чәлб эдилә биләр вә биз дә онларын әмәйиндән өйрәтмәк мәгсәдилә истифадә эдә биләрик.

¹ Н. С. Хрушшов, «Коммунист чәмиййәтинин фәал вә шуурлу гуручуларынын тәрбийә этмәли», «Азәрбайчан мұәллими» гәзети, 20 апрел, 1958-чи ил, № 28.

Икинчиси, мөһсулдар эмәйә эса- сән юхары синиф шакирдләри чөлб эдилмәлидир. Доғрудур, ашағы вә хүсүсән орта синифләрин шакирдлә- ринин эмәйиндә дә мөһсулдарлыг үнсүрү вардыр, лakin там мәнә- сында мөһсулдар эмәкдән даныш- дыгда буна, дейилдийн кими юхары синиф шакирдләринин чөлб эдил- мәси мәсләһәтдир. Чүнки һәм яш вә физики инкишаф, һәм дә үмуми вә политехник һазырлыг чәһәтдән мөһ- сулдар эмәк онлара даһа чох мүйәс- сәрдир.

Шакирдләри мөһсулдар эмәйә һарада чөлб этмәк мәсәләсинә кә- линчә, совет мәктәпләринин тәчрү- бәси кәстәрир ки, буну я мәктәб нәз- диндә А. С. Макаренконун вахтилә Дзержински адына коммунада апар- дығы тәчрүбә кими тәлим-истеһса- лат э'малатханалары яратмаг йоли- лә, я да истеһсалатын билаваситә өзүндә—фабрик вә заводларда, ис- теһсалат вә тәмир э'малатхана- ларында, тәмир-техники стансия- ларда, колхоз вә совхозларда апар- маг олар.

Бу йолларын һәр биринин өзүнә көрә һәм үстүнлүкләри, һәм дә чатышмаян чәһәтләри вар. Бу йол- ларын һәр икисиндән дә истифадә этмәк зәрурийәти мүбәһисә доғур- мур. Lakin индики шәрайтдә, йәни мәктәпләрдә политехник тәлим ба- засы һәлә зәифдир. Бу вәзийәтдә һабелә мәктәби әһәтә эдән истеһса- лат мүнитинин индики инкишаф мәрһәләсиндә, йәни кифайәт дәрә- чәдә мүтәшәккил истеһсалат очаг- ларынын, кифайәт гәдәр йүксәк их- тисаслы техники зиялыларын, ихти- саслы фәһлә вә һазырлыглы колхоз- чуларын варлығы шәраитиндә, ша- кирдләрин мөһсулдар эмәйини истеһсалатын өзүндә тәшкил этмәк даһа мүсаиддир.

Һазырда бу мүнүм мәсәләни мәктәблә истеһсалатын әлбир фәә- лийәти сайәсиндә даһа яхшы һәлл этмәк олар. Бунсуз мәсәләнин күт- ләви сурәтдә һәлләни һәләлик тәсәввүрә белә кәтирмәк олмас.

Бу мәгсәд үчүн бир сыра совет мәктәпләринин тәчрүбәсиндә сынаг- дан чыхмыш мүсбәт тәчрүбәни тән-

гиди сурәтдә нәзәрән кечирмәли вә истифадә этмәлийик. Инди гардаш республикаларда, хүсүсән РСФСР, Украина вә Азәрбайчанда да бир сыра габагчыл орта мәктәпләр ша- кирдләри бөйүк чәсарәт вә мәнә- рәтлә мөһсулдар эмәйә чөлб этмәйдә, тәлимлә мөһсулдар эмәк арасында әлагә яратмаға вә бу әсасда ша- кирдләрә истеһсалат ихтисаслары үзрә һазырлыг вермәйә чалышыр- лар.

Инди әлә мәктәпләримиз вардыр ки, шакирдләрин истеһсалат тәчрү- бәсини истеһсалатда дейил, мәктәб- дә һами тәшкилат вә я мүәссисәнин көмәйилә тәшкил этмиш олдуғу тәлим-истеһсалат э'малатханала- ларында («мәктәб заводунда») апа- рырлар. Бу нөгтейи-нәзәрән Н. Нә- риманов районунун (Бақы шәһәри) 157 нөмрәли мәктәбинин тәчрүбәси- ни гәйд этмәмәк олмас. Бурада диг- гәтәлайыг чәһәт ондан ибарәтдир ки, бир нечә ил бундан әввәл тәш- кил этмиш олдуғу кичик бир тәдрис э'малатханасыны мәктәб тәдричән тәлим-истеһсалат э'малатханасына чевирмиш, бурада механики, чилин- кәрлик, дүлкәрлик, электротехника вә тикиш сәхләри яратмышлар. Гий- мәтли чәһәт һәм дә ондан ибарәт- дир ки, бу сәхләр планла ишләйир, мәктәбин сифаришләрини вә бә'зән дә айры-айры мүәссисәләрдән алды- ғы мүхтәлиф сифаришләри еринә етирир. Бурада шакирдләр метал вә ағач материалларын ишләнмәси үзрә лазымы вәрдишләр газаныр, мүйәйән ихтисаслара йийәләнир- ләр... бир сыра гиймәтли шейләр истеһсал эдирләр.

Исмайыллы району Сталин ады- на орта мәктәбин тәчрүбәси дә бу чәһәтдән характерикдир. Бурада шакирдләр тәрәвәз биткиләри вә бағчылыг үзрә истеһсалат эмәйчә чөлб эдилир. Тохмачар тинкиләри һазырлайыб колхозлара сатмагдан мәктәб хейли кәлир әлдә этмишдир. Мәктәбдә һабелә шакирд иншаат- чылар бригадасы тәшкил эдилмиш, мәктәб үчүн әләвә бтаглар тикял- мишдир. Бүтүн бунларын нәтичә- синдә шакирдләрә мүйәйән истеһса- лат һазырлығы верилир.

Бу мәктәпләрдә тәшкил эдилән эмәйин һәлә һеч бирини әсл мәнә- сында тәлимлә әлагәләндирилән мөһсулдар эмәк адландырмаг мүм- күн олмаса да мәктәпләрдә бу кими ишләрин әсл мөһсулдар эмәк истига- мәтиндә ирәлиләдийинә һеч бир шүбһә йохдур вә биз бу чүр тәдбир- ләри анчаг алгышламалыйыг.

Ағдаш району Хосров кәнд орта мә- ктәбинин шакирдләри кечән илки мөв- сүм заманы памбыг мөһсулуну йығар- кән колхозчулара көмәк этмишләр. Һәмин кәнд мәктәбинин шакирдләри бригада тәшкил эдәрәк йүксәк памбыг мөһсулу етиширмәкдә бу ил дә кол- хозчулара көмәк эдирләр.

Инди өлкәмиздә тәлимлә ша- кирдләрин мөһсулдар эмәкләрини әлагәләндирмәкдә мүвәффәгийәт газанан мәктәпләр аз дейилдир. Бу нөгтейи-нәзәрән кәнд мәктәпләри- нин тәчрүбәси даһа кениш вә мөз- мунлудур.

V

Сон илләрдә кәнд мәктәпләриндә тәлимлә мөһсулдар эмәйи бирләш- дирмәйин бир нечә мүнүм формасы сынагдан чыхмышдыр. РСФСР Ставропол вилайәти кәнд орта мә- ктәпләринин тәчрүбәси бу нөгтейи- нәзәрән гәйд эдилмәйә лайыгдир. Дөрд ил бундан әвәл һәмин вилайә- тин Ново-Александровск районун- дакы Григорополис кәнд орта мәк- тәбиндә һаята кечирилән бу тәчрүбә, инди демәк олар ки, вилайәтин бүтүн кәнд орта мәктәпләринә, һәтта РСФСР-ин бир чох башга вилайәт- ләринә дә йайлымышдыр.

Ставропол вилайәти мәктәпләри- нин тәчрүбәси кетдикчә даһа кениш өлчүдә өзүнә ени-ени тәрәфдарлар газанмагдадыр. Бу тәчрүбәнин ма- нийәти ондан ибарәтдир ки, кәнд ерләриндә VIII—X синиф шакирд- ләри көңүллүкүк принсининә рәйәт этмәклә колхозлара там һуғуглу үзв олурлар. Колхозун идарә һейәти вә мәктәбин педагожи коллективи һә- мин шакирдләрдән ибарәт хүсуси истеһсалат бригадасы тәшкил эдиб ону колхозун бригадаларына әләвә эдирләр. Шакирд истеһсалат брига- дасынын бригадир вә манга башчы- лары шакирдләрин өзләриндән сечи- лир. Шакирд бригадаларына колхоз мүйәйән саһә тәһким эдир, онларын истеһсалат планыны тәсдиг эдир, лазым олан машын, тохум, ағраном чәһәтдән көмәк кәстәрир вә с.

Шакирд истеһсалат бригадасына тәһким эдилән саһәдәки ишләри (шакирдләрин, даһа доғрусу ша- кирд истеһсалат бригадасындакы шакирдләрин мигдарындан вә им- канларындан асылы оларак бу саһә 20—60 гектар да ола биләр), тор- пағы сәпинә һазырламагдан та мөһ- сулун топланмасынадәк шакирдләр өзләри көрүрләр. Шакирдләр мүйә- лим вә мүтәхәссисләрин рәһбәрлийи алтында етиширдикләри биткинни агротехники гайдалары илә таныш олур, тохуму тәмизләйир, торпағы сәпинә һазырлайыр, күбрәләйир, мувафиг инвентар һазырлайыр, кәнд тәсәррүфат машыналарыны өйрәнир- ләр вә с.

Шакирдләрнин истехсалат бригадасындагы кәнд тәсәррүфат ишләри мәктәбдә тә'лим просесинин позумасы һесабына дейил, тә'лим-тәрбийә ишләринин үзви бир һиссәси кими апарылыр. Бүтүн бу ишләр яй айларында да давам этдийиндән, бир гайда оларга шакирдләр бригадасы колхозун көмәйилә сәһәдә тикдийи дүшәркәдә (стан) галыр вә күндәлик режимә мөһкәм сурәтдә рәайәт эдирләр. Шакирдләр сәһәр тездән ятагдан галхыр, кимнастика илә мөшғул олулар. Онлар мүййән вахта эмәк ейир, ишләйир, фасиләләрлә, күндә алты саатдан артык ишләмириләр. Бүтүн иш мангаларла апарылдығындан яй айларында нөвбә илә һәр манга бир ай мүддәтиндә истираһәт эдир, язда вә пайызда апарылан иш исә элә тәнзим эдилир ки, нә шакирдләр һәддән артык йүкләнир, нә дә дәрәс чөдвәли позулар.

Кечән ил Ставропол вилайәтиндә 15 мин шакирд әһәтә эдән 239 истехсалат бригадасы 25 мин һектарлыг сәһәдә мүхтәлиф кәнд тәсәррүфат биткиләри, о чүмләдән 10 мин һектарлыг сәһәдә гарғыдалы етишдирмишдир. Мушәһидәләр көстәрмишдир ки, ишә хусуси сәйлә янашан шакирд бригадаларынын сәһәдән алдылары мөһсул орта һесабла колхозчуларын алдыгы мөһсулдан йүксәк олмушдур.

Шакирд бригадалары чох заман комплекс ишләр көрүрләр. Онлар тахычылыг, һәбелә багчылыг, һейвандарлыг вә гушчулугла да мөшғул олулар. Ставропол вилайәтиндә бу иш о гәдәр кенишләндирилмишдир ки, кечән ил шакирдләр колхозлардан 500 минә гәдәр эмәккүнү (колхозлар, бир гайда оларга, шакирдләрнин иш нормасыны бөйүкләрнин иш нормасынын 75 фаизи мигдарында тә'мин эдирләр), совхозлардан исә 1,5 миллион манат эмәк һаггы алмышлар¹.

Мәктәб нәздиндә тә'лим-истехсалат сәһәси тәшкил эдилмәси дә дигәтләлайиг иш формаларындан би-

ридир. Рязан вилайәтиндә мейдана чыхмыш олан бу иш формасынын маһийәти исә ондан ибарәтдир ки, мәктәб колхоздан 20—40 һектарлыг сәһә алыр вә орада тә'лим-тәрбийә мөһсәдләринә тәдрис планынын тәләбләри үзрә рәайәт этмәклә тәсәррүфат иши апарыр. Ишин тәшкилиндә колхоз мәктәбә лазыми көмәк көстәрир, тохум, машын вә башга ләвазимат верир.

Мәктәбин юхары синиф шакирдләри истехсалат практикасы апармаг йөдилә тә'лим-истехсалат сәһәсиндә юхарыда шәрһ эдилән истехсалат шакирд бригадалары кими ишләйир вә лазым олан бүтүн әмәлийәти өзләри ичра эдирләр. Сәһәдән алынан мөһсул колхоза тәһвил верилир, мәктәблиләрә исә бөйүкләрнин иш нормасына нисбәтән 20—25 фаиз күзәштлә эмәккүнү язылыр.

Һәмин иш формалары кәнд ерләриндә шакирдләрә орта тәһсиллә бәрәбәр, һәм дә мүййән истехсалат һазырлыгы верир ки, бу да ирәлийә доғру атылан мүнүм аддымдыр.

Бу иш формаларынын педагожи әһәмийәти ондан ибарәтдир ки, тә'лими мөһсулдар эмәклә әләгәләндирмәйә хидмәт эдир, шакирдләрнин истехсалат тә'лиминә чәлб эдилмәсини вә сонра да онлары мөһсулдар әмәйә алышдырмагы асанлашдырыр. Һәмин иш формаларынын дәйәрли чәһәти һәм дә ондадыр ки, шакирд бригада вә мангалары арасында сосярыш кенишләндирилир, ишдә истехсалат нормалары тәтбиг эдилир, көрүлән ишин кәмийәт вә кейфийәтинә көрә шакирдләрнин әмәйи өдәнирилр. Коллективин гәрарына әсасән шакирдләрнин эмәк һаггынын мүййән һиссәси бүтүн коллективин әһтиячы үчүн айрылмагла сосялист эмәк принципләри тәтбиг олунур. Бу исә шакирдләрнин әмәйә коммунист мүнәсибәти руһунда тәрбийә олунмасына көмәк эдир.

Бүтүн бунларла бәрәбәр, тәчрүбә көстәрир ки, шакирдләрнин мөһсулдар әмәйә чәлби онларын арасында интизамын мөһкәмләндирилмәсинә, өйрәнилән биликләрнин даһа шүүрлу мәнимсәнилмәсинә, шакирдләрдә

вәзифәйә мәс'улийәт һиссинин күчләнмәсинә хейли мүсбәт тәсир көстәрир, онларын физики инкишафына ярдым эдир.

В. И. Ленин дейрди ки, «Ялныз фәһлә вә кәндлиләрлә биркә ишләмәклә әсл коммунист олмаг олар»¹.

Юхарыда көстәрилән иш формалары, үмүмтәһсил фәннләринин тәдриси кейфийәтини зәифләтмәдән апарылдыгы тәгдирдә тә'лимлә мөһсулдар әмәйин бирләшдирилмәсинә даир В. И. Ленинин һәмин мөшһур мүддәасынын еринә етирилмәси йолларындан бири олачагдыр.

Ставропол вилайәти мәктәбләринин юхарыда тәсвир эдилән тәчрүбәси, йә'ни юхары синиф шакирдләриндән истехсалат бригадалары тәшкил эдиб колхоз бригадалары тәркибиндә мөһсулдар әмәйә говушдурмаг—сон ики тәдрис или мүддәтиндә мөһдуд һәчмдә олса да республикамызын бир сыра мәктәбләриндә тәтбиг эдилмәкдәдир. Мәсәлән, Гәряжин районун һорадиз кәнд орта мәктәби 1956-чы илдә VIII—X синиф шакирдләриндән ибарәт бир истехсалат бригадасы тәшкил этмишдир. Һәмин бригада ики илдир ки, С. Вурғун адына колхозун истехсалат бригадаларынын тәркибиндә комплекс характерли кәнд тәсәррүфат ишләрини апармагдадыр. Бу бригада кечән 1957-чи илдә 15 һектар сәһәдә гарғыдалы бечәрмиш вә йүксәк мөһсул алмышдыр. Бригада бир сыра башга тәсәррүфат тапшырыларыны да еринә етирмишдир.

1957-чи илдә гарғыдалы бечәрмәк, колхозун һейвандарлыг фермасында бузовлары бәсләмәк, барамгурду бәсләмәк, һәбелә бир сыра башга тәсәррүфат сәһәләриндә сәрф этдийи әмәйә көрә һәмин шакирд истехсалат бригадасы 4282 эмәккүнү гәзанмыш вә бунун мугабилиндә 40 мин маната гәдәр пул вә башга мөһсул алмышдыр. Республиканын Тавус, Шамхор, Губадлы вә с. район мәктәбләриндә дә бу чүр бригадалар ярадылмышдыр.

¹ В. И. Ленин, Әсәрләри, чилд 31, сәһ. 299.

Шакирдләри мөһсулдар әмәйә алышдырмаг, онлара истехсалат һазырлыгы вәрдишләри вермәк үчүн бүтүн бунлар шүбһәсиз дәйәрли тәдбирләрдир вә тәдрис просесини позмадан апарылдыгы үчүн биз бунлары анчаг алгышламалы вә башга кәнд мәктәбләринә дә яймалыйыг. Лакин бурасыны да кизләтмәк лазым дейилдир ки, бүтүн бу ишләр һәлә мөһдуд һәчмдә апарылмагдан башга әсл мөһсәдә кифәйәт дәрәчәдә йөнәлдилмәмишдир.

Шакирдләрдән истехсалат бригадасы ярадыб колхозларын ишчи гүввәсинә әләвә этмәк вә я мәктәбләр нәздиндә тә'лим-истехсалат сәһәләринин тәшкили йүксәк мөһсул элдә этмәк үчүн һәр нә гәдәр вачиб бир тәдбир олса да буну еканә әсас мөһсәд һесаб этмәк 30-чу илләрә кими бурахылан сәһвдән башга бир шей олмазды. Әсл мөһсәд йүксәк мөһсул алмага хидмәт этмәклә бәрәбәр тә'лимлә мөһсулдар әмәйин бирләшдирилмәси вә шакирдләрнин күтләви истехсалат ихтисаслары үзрә һазырлыг алмасындан ибарәтдир. Колхозларын техники базаларынын кетдикчә тәкмилләшдирилмәси, чохлу мигдарда кәнд тәсәррүфат мütәхәссисләрилә тә'мин эдилмәси элә бир әлверишли шәраит яратмышдыр ки, инди кәнд орта мәктәбләринин юхары синиф шакирдләрнин орта тәһсиль лазыми сәвийәдә тамамламагла кәнд тәсәррүфат истехсалатынын күтләви ихтисасларына даир (әкинчилик, гушчулуг, багчылыг, малдарлыг, механизаторлуг вә с.) мүййән һазырлыг вермәк мүмкүндүр.

Шакирдләрдән ибарәт истехсалат бригадалары тәшкил этмәк вә я тә'лим-истехсалат сәһәси яратмаг әсл ишин анчаг башланғычы һесаб эдилә биләр. Вәзифә бу иш формаларындан, колхозун мадди-техники базасындан, һәмчинин мütәхәссисләриндән вә габагчыл адамларындан бачарыгла истифадә этмәкдән, әләгәдәр нәзәри биликләрә әсасланараг шакирдләрә истехсалат тә'лими верилмәсиндән вә онлары тәдричән мөһсулдар әмәйә чәлб этмәкдән ибарәт олмалыдыр.

¹ Бах: «Учительская газета», 1 апрел, 1958.

Бунула бəрабər апарылан буну ишләр умумтəһсил вə агробиоложи элми биликлərə, агротехники гайдая рəйяət этмəклə, шакирдлэрин иш вахты, истираһəти, оюн вə

умуми вə политехник орта тəһсил алмагла бəрабər һәм дə күтлəви истəһсалат ихтисасларынын биринə дə йийəлэнмиш олурса бу, эмəклə тəлими бағламағын эн яхшы нəтичəси һесаб эдилмəлидир.

Буну бу тəдбирлəri һаята кечиреркэн чалышмалыйыг ки, эмəк тəлими вə тəлим дə эмəйи дүзкүн эсасларла эвез этсин, бири о биринин эифлэмəsi һесабына дейал, бир-биринин тəкмиллэшмəсинə хидмэт этмиш олсун. Элə этмəк лазымдыр ки, кəһнə сəһвлэр тəкрат эдилмəсин, тəлимин нəзəри сəвиййэси ашағы дүшмəсин.

Тəлимин нəзəри сəвиййэсини ашағы салмамагла шакирдлəri чəсарəтлə мəһсулдар эмəйə чəлб этмəк лазымдыр. Буну һеч бир горхусу йохдур вə ола да билмэз. Элə этмəк лазымдыр ки, нəзəри биликлэрлə силаһландыгда о биликлэрин истəһсалат вə техника алəминдə ойнадығы рол яхшы дəрк эдилсин, шакирд эмəклə мəшғул олдугда элми биликлэрин эмəк просесиндə истифадэ эдилмəsi, тəтбиги шакирд тəрəфиндэн дəрк эдилсин, биликлэр шакирдлэрин мəһсулдар эмəкдэ иштиракыны даһа шүүрлу вə даһа асан этсин, мəһсулдар эмəк исə шакирдлэри ени-ени биликлэр алмаға сөвг этсин.

Нəзəри биликлэр, о чүмлэдэн машиншүнаслыг вə электротехника, һәмчинин кəнд тəсəррүфаты эсасларына истинадэн күтлəви истəһсалат ихтисаслары үзрə һазырлыг алмаға чалышмаг, бу мəгсəдлə апарылан истəһсалат практикасы, истəһсалат тəлими, нəһайət мəһсулдар эмəйə гошулмаг вə буиларла бəрабər индики шəрайтдə орта умуми вə политехник тəһсили тамамламаг—тəлимлə мəһсулдар эмəйин бирлэшдирилмəсинин эн дүзкүн йолудур. Һеч шүбһəсиз ки, нəзəрдэн кеңирдийимиз мұхтəлиф иш формаларынын, имкан вə шəрайтдэн асылы олараг, орта мəктəблэримиздə кениш тəтбиг эдилмəsi партиямызын XX гурултайынын тарихи кəстəришлэрини еринə етирмəк үчүн ирəлийə доғру атылан чох бөйүк бир аддым олачагдыр.

Шамхор районунун Низами адына мəктəбин юхари синиф шакирдлэри Клара Сеткин адына колхозун һейвандарлыг фермасында чаван һейванлары һимаййə кəтүрмүшлэр. Шəкиллə: шакирдлэр бузовлара гуллуғ эдилрлэр.

идманла мəшғул олмалары дүзкүн эсасландырылмыш режимлə мұййэнлэшдирилмəлидир. Мəһз бу чүр тəшкил эдилдикдə шакирдлэр мэдəни гайда да кəнд тəсəррүфат истəһсалаты илə мəшғул олмаг һазырлыгы газаныр вə мəһсулдар эмəйə кетдикчə даһа яхшы чəлб олунурлар.

Тəлимлə мəһсулдар эмəйин бирлэшдирилмəсинин дидактик чəһəтинə кəлинчə биз бурада һəмин бу мəsələни этрафлы ишыгландырмаг имканындан мəһрумуг. Лакин ону демəлийик ки, тəлимлə мəһсулдар эмəйин бирлэшдирилмəсини сүнйи бир шəкилдə дүшүнмəк олмас. А. С. Макаренко демишкэн, экэр шакирд

Ишүмүшлə Кəлимлə

А. Г. АБАСЗАДЭ

Физика-риязийят элмлэри доктору,
профессор

П. А. ПАШАЕВ

Физика-риязийят элмлэри намизэди

НЕФТ ВЭ ОНУН ФИЗИКИ ХАССЭЛЭРИ ҺАГГЫНДА

(биринчи мəғалə)

Өз зэнкин нефт ятаглары илə буну дуняда мəшһур олан Азэрбайчан ССР-дə орта мəктəби гуртаран шакирдлэрин эксэр һалларда нефт һаггында чох аз тəсəввүрү олур. Буну башлыча сəбəблэриндэн бири дə одур ки, айры-айры фəһн мұэллимлэри програм эсасында шакирдлэрə вердиклэри биликлэри ерли шəрайтлə элагелəндирмирлэр. Белə нөгсанлары арадан галдырмағын вахты чохдан чатмышдыр. Бу ишдə физика мұэллимлэри мұһүм рол ойнамалы вə програмын имканларындан мұмкүн гэдэр истифадэ этмəлидирлэр. Мəсəlэн, физика мұэллими маелэрин физики хассэлэрини кечэркэн нефтин физики хассэлэри, бунлары өйрəнмəйин нефт кəшфийяты, э'малы, ишлэдилмəsi вə дашынмасындакы эһəмиййəти һаггында мəлумат вермəлидир.

Буну нəзэрə алараг, биз орта мəктəб мұэллимлэрини нефтин эсас физики хассэлэри илə таныш этмəйи лазым билдик.

* * *

Нефт инсанлара чох гəдим замандардан мəлумдур. Мəшһур эрəб чоғрафияшүнасы А. Мəсудинин яздығларындан көрүнүр ки, һэлə X

эсрдə Бакы мұхтəлиф харичи өлкэлэрə нефт ихрач эдирмиш.

Нефт сөзүнүн мəһнасы—сорулма демəкдир. Эрамыздан чох эввэл инсанлар бу маени өзбашына ерин дэринликлэриндэн сорулараг онун сəтһинə чыхдығыны мұшаһидэ этмиш вə буна нефт ады вермишлэр.

Рəвайэтə көрə эрамыздан эввэл 330-чу илдə мəшһур сəркəрдə Македониялы Искəндэр индики Хэзэр дэнизинин чəнуб саһилиндə ерлэшэн Кирканлар дөвлатини эбт эдир. Дөйүшчүлэр ерли эһалинин чираг адландырдығы, ичэриси „ер яғы“ илə долдурулмуш кил габ тапыб кəтирэрək она тəгдим эдирлэр. Бу габын эл тутан ери вə ики ярығы вар иди. Ярығлардан бири габын ичинə нефт төкмək үчүн гоюлмушду. О биринин исə вəзифəsi нефти яваш-яваш сорараг байыра чыхаран фитили сахламаг иди. Фитил чох байыра чыхарылдыгда чирағын алову күчлү олурду, амма һис эдирди, аз чыхарылдыгда исə һис этмирди вə парлаг ишыг верирди.

Искəндэр өз вəтəниндə вə фəти эдэ-эдэ кəлдийи ерлэрдə дə чираға охшар ишыгландырычы габлары көрмүшдү. Лакин о, сары рəнкдə олан „ер яғы“ны биринчи дəфə иди ки, көрүрдү. Искəндэрин көрдүйү „ер яғы“нын рəнки авчар